

BUITENGEBIED BERGEN OP ZOOM

RUIMTELIJK FUNCTIONELE KENSCHETS

POUDEROYEN TONNAER

BUITENGEBIED BERGEN OP ZOOM

RUIMTELIJK FUNCTIONELE KENSCHETS
&
KOERSBEPALENDE DILEMMA'S

OPDRACHTGEVER: **GEMEENTE BERGEN OP ZOOM**

AAN DEZE GEBIEDSVISIE WERKTEN MEE:

Gemeente Bergen op Zoom (begeleiding)
Renske van Eldik
Wies Dam
Ward Vansteelandt
Johan van Beek

Pouderoyen Tonnaer (Productie)
Tim Strikers
Rick Stegeman
Eva Louwerse
Noa van Rheeden
Henk Ullenbroeck
Willem Scheijen

BSB Advies (Projectmanagement)
Mark van den Hoven
Wessel van den Hoven

Het PON & Telos (Social Design)
Jolanda Luijten
Britte van Dalen

STATUS: WERKDOCUMENT

DATUM: 27 JUNI 2022

INHOUD

Deel A: Analyse

De ondergrond: het bodem- & watersysteem

Historische ontwikkeling 1850-heden

Landschapstypen

Ruimtegebruik, kwaliteiten en waarden

Ontwikkelingen, trends en opgaven

Overwegingen gebiedspartners (overleg stakeholders)

Overwegingen inwoners gemeente Bergen op Zoom (ansichtkaarten)

Deel B: Koersbepalende dilemma's

Algemeen

Per deelgebied

Over deze ‘foto’ van het buitengebied van Bergen op Zoom

Het heden als knikpunt tussen verleden en toekomst

Bij het voorbereiden van een gebiedsvisie is een gedegen inventarisatie en analyse onmisbaar. Daarbij gaat het om inzicht in hoe het gebied in elkaar zit, hoe het werkt als samenhangend systeem. Uit dit inzicht leiden we af welke koersbepalende keuzen voor het gebied moeten worden gemaakt en die keuzen vormen op hun beurt de basis voor een afgewogen toekomstvisie op het gebied.

Deze ‘foto’, die we van het buitengebied van Bergen op Zoom hebben samengesteld, is bedoeld om met elkaar een gedeeld inzicht te krijgen in de inrichting en werking van dit gebied. Daarbij kijken we niet alleen naar het heden, maar ook naar het verleden en de toekomst. Hoe is het landschap ontstaan en welke invloed hebben we daar met elkaar op gehad? Hoe gebruiken we het gebied nu? Wat willen we koesteren en wat willen we veranderen, verbeteren of bereiken? En waar moeten we de komende jaren ruimte voor vinden?

Bij het maken van deze foto hebben we gebruik gemaakt van uiteenlopende bronnen. Kaartmateriaal, beleidsstukken, databronnen, foto’s en gebiedskennis vormen de basis voor een overwegend feitelijke, ruimtelijk-functionele kenschets van het gebied.

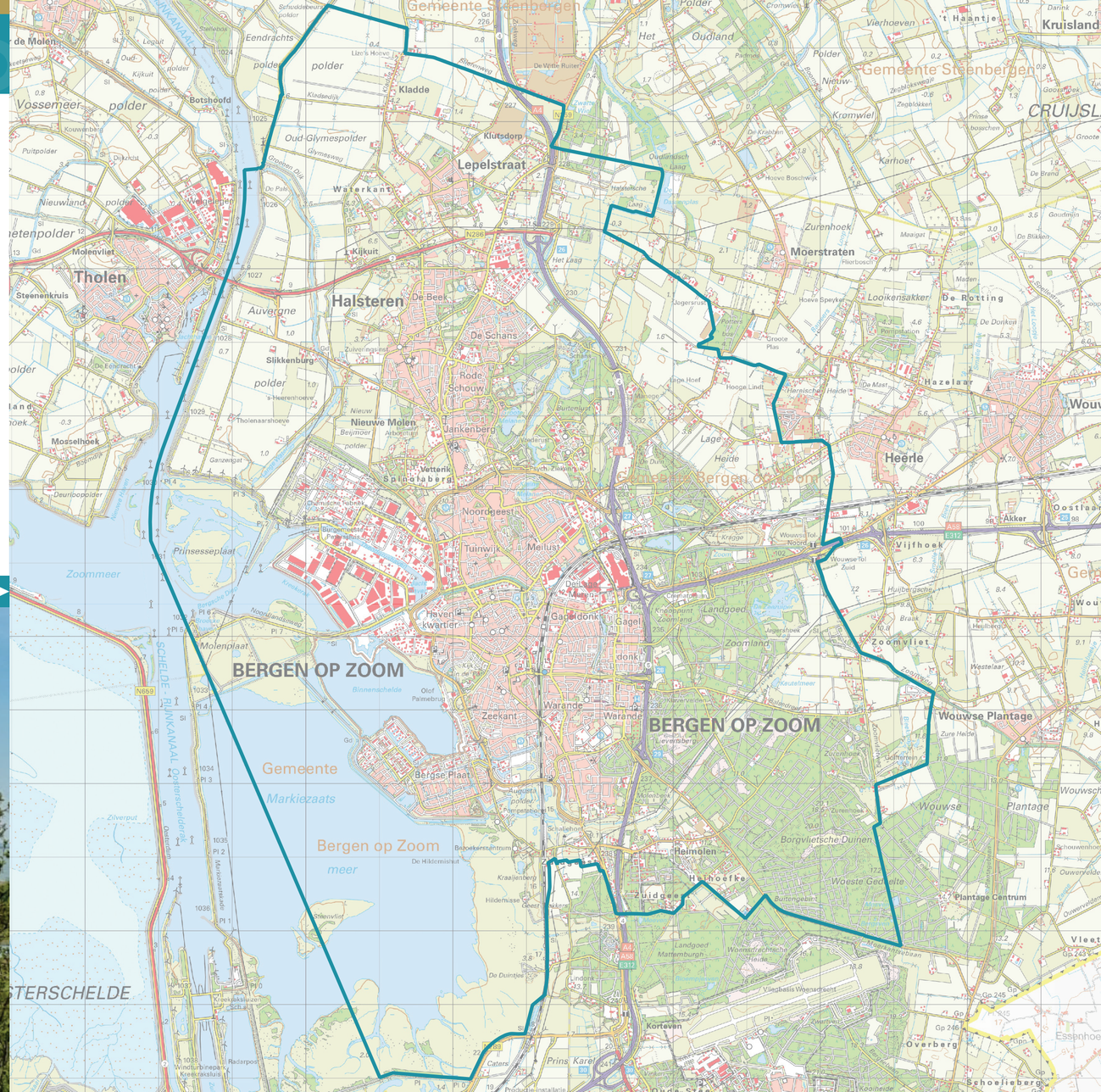
Deze basis is aangevuld met een meer subjectieve, maar minstens zo belangrijke invalshoek: de waardering en ideeën rond het gebied die onder het ‘publiek’ leven. En met het publiek bedoelen we in dit geval inwoners en ondernemers van de gemeente Bergen op Zoom. Zij beleven het gebied elke dag en hebben vanuit die beleving een eigen kijk op het gebied. Dit levert een heel palet aan meningen en belangen op en daarmee een scala aan invalshoeken. Juis die brede blik is van belang voor een afgewogen gebiedsvisie.

Deze foto en de visie zoals die de komende tijd zal ontstaan, bevindt zich op een knikpunt tussen verleden en toekomst. We bepalen daarbij welke richting we voor verschillende deelgebieden voor ogen hebben en waarom. Gaan we verder op de ingeslagen weg, of kiezen we voor een andere koers? En hoe doen we dat?

Uitzicht vanaf de Kraaijenberg over het Markiezaatsmeer en de Kreekraksluizen

Plangebied

Onstaansgeschiedenis van het landschap | geomorfologie

Het bodem- en watersysteem is sterk verbonden met het reliëf en de geomorfologische karakteristiek. Rondom het Markiezaatsmeer is de hoofdmoot van bodems te classificeren als *slikvaaggronden*, karakteristiek voor zeeafzettingen. Snel veranderen deze bodemtypen ter hoogte van de steilrand naar gecultiveerde *enkeerdgronden* en niet-gecultiveerde *vlakvaaggronden* en *nesvaaggronden*.

De karakteristiek van deze gronden verschilt sterk van de gronden ter hoogte van de Auvergnepolder, zowel in type grond als in korrelgrootte. In de Auvergnepolder, en het gebied ten oosten hiervan over de Lange Water is bijna uitsluitend sprake van kalkrijke poldervaaggronden met zware klei/zavel. Ter hoogte van de steilrand (rondom de kern Lepelstraat) zijn gecultiveerde *(laar) podzolgronden* te vinden. Deel van het hoogveen dat niet ontgonnen is rondom het Halsters Laag is hier nog intact gebleven ten oosten van het gebied rondom Lepelstraat. Hier is de geomorfologische structuur van de bodem intact gebleven en vinden we *koopveengronden* en moerige *podzolgronden*.

Net zoals het gebied rondom de Lepelstraat, vormen *veldpodzolgronden* ook de hoofdmoot aan bodemtype dat aanwezig is op de Brabantse Wal. Ter hoogte van Bergen op Zoom zijn ook nog in grote getalen *duinvaaggronden* te vinden met leemarm en zwak lemig fijn zand, een resultaat van dekzandverstuivingen uit het Weichsaalien.

Akker nabij camping *Uit en Thuis* (enkeerdgrond)

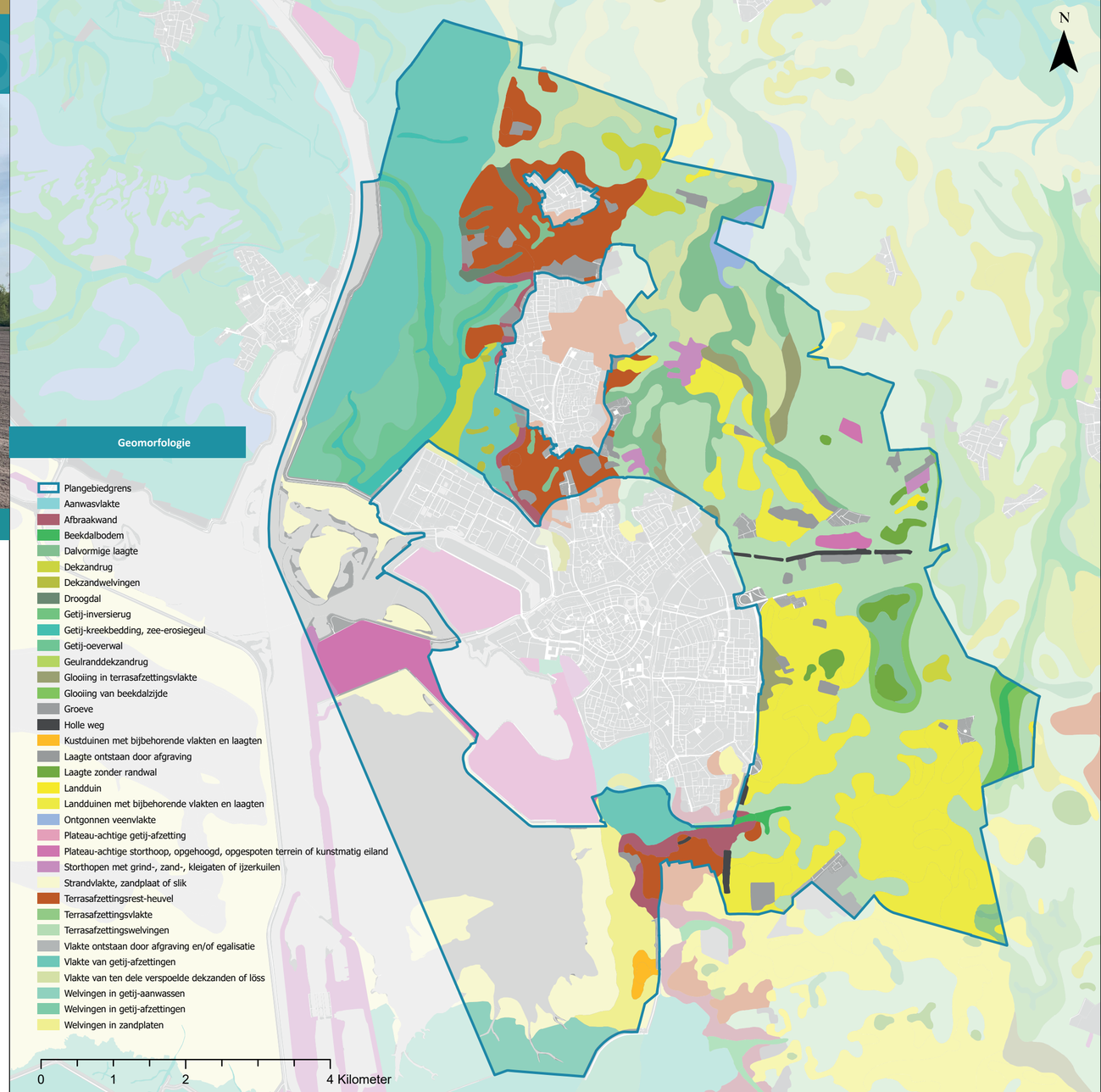
De Zoom, de turfvaart die de Brabantse Wal doorsnijdt

In het oosten van het buitengebied is vooral de oude turfvaart 'de Zoom' dominant in het oppervlaktewatersysteem. De Zoom kent een stroomgebied van in totaal 5.200 ha, dat voert van Bergen op Zoom tot aan de grens met België. In Bergen op Zoom is de Zoom verbonden met de binnenwateren van de kern. Verder kent het oostelijk deel van het buitengebied verschillende meertjes en vennen, ontstaan door veenontginning. Voorbeelden hiervan zijn de Zeezuiper en de Zanderijenvijver.

Net zoals de bodemclassificaties sterk verschillen tussen het oosten en westen van het buitengebied, verschillen ook de karakteristieken van het watersysteem. Waar het oosten zich laat kenmerken door een paar kleine oppervlaktewateren en een turfvaart, is in het westen het water het meest dominante element het buitengebied.

Sinds de aanleg de Rijn-Scheldeverbinding is het Markiezaatsmeer afgesloten van de Oosterschelde. Hierdoor staat het water hier niet meer onder invloed van getijdewerking. Dit heeft groot effect gehad voor de vegetatie en verschijningsvorm van het Markiezaat. Zo verdween de klassieke zoutvegetatie en verscheen meer ruigtevegetatie in het landschap. Ook tastte de afsluiting van getijdewerking het reliëf van het gebied aan. Kleibodems klonken in door de onderbreking van constante waterafvoer, en vormden daarin een licht hoogteverschil met de zandgronden ter plekke. Het proces van verzoeting van het Markiezaatsmeer is nog steeds gaande; het meer zal pas over ca. 20 jaar volkomen zoet zijn. Ten zuiden van het Markiezaatsmeer zijn nog oude delta's zichtbaar die ontstaan zijn door de getijdewerking. Het complex van het Markiezaat is na de Waddenzee en het IJsselmeer momenteel het grootste wetlandgebied van Nederland.

De ontginningsgeschiedenis van het gebied omvat, voor zover het het buitengebied betreft, twee hoofdactiviteiten. Aan de westflank stond het temmen van de zee centraal. Aan de oostflank was de veenontginning een belangrijke motor achter de geleidelijke transformatie van het gebied.

Bedijkingen en Inpolderingen

Waar men zich oorspronkelijk voegde naar de nukken van het water, begon men vanaf het midden van de vijftiende eeuw men met het bedijken van gebied. Dit was een proces van vallen en opstaan, waarbij nog regelmatig land aan de zee moest worden prijsgegeven. Vanaf het eind van de 17e eeuw kreeg men echt vat op het water en kreeg het polderlandschap langzaam haar huidige vorm.

Na de Watersnoodramp van 1953 is men begonnen met de herverkaveling van de polders in Bergen op Zoom. De oudste polders ondergingen zeer ingrijpende veranderingen. Wegen werden verlegd en dijken afgegraven. Door de verbetering van de waterlopen en plaatsing van gemalen is de grondwaterstand aanzienlijk gedaald. Hierdoor is ook in de voormalige weidegebieden landbouw mogelijk geworden.

Een ander direct gevolg van de watersnoodramp, was de aanleg van de Deltawerken. De Oesterdam, één van de zogenaamde *compartimenteringswerken*, is hier onderdeel van. Deze werd noodzakelijk toen is besloten om de Oosterschelde niet af te sluiten maar te voorzien van een doorlaatbare kering. De Oosterscheldekering liet minder eb- en vloedbeweging door dan bij een geheel open Oosterscheldekering. Om toch voldoende getijdebewegingen te krijgen, werd het oppervlak van de Oosterschelde verkleind met behulp van de compartimenteringswerken: de Oesterdam, de Markiezaatskade, de Philipsdam en de Volkerakdam.

Pas sinds de achtste eeuw stroomde de Schelde via de Westerschelde naar zee. De Oosterschelde kwam daardoor meer onder invloed van de getijdenbewegingen te staan. Die invloed was ook in het Markiezaat te merken. In feite lag Bergen op Zoom aan zee. Vanaf de 13e eeuw vonden indijkingen plaats. Maar de zee veroverde ook weer land terug. Lange tijd was het een getijdengebied waar het water van de Noordzee en de Schelde elkaar ontmoetten.

Sinds in 1868 het Kreekrak werd afgesloten, maakte het Markiezaat deel uit van de Oosterschelde. Door het aanleggen van de Oesterdam en een dijk ten oosten van het Schelde-Rijn kanaal ontstond in 1984 een meer dat na enkele jaren zoet is geworden; het Markiezaatsmeer. Sinds de afsluiting door de Markiezaatskade heeft dit gebied zich ontwikkeld tot een zoetwater-moerasgebied. Samen met de voormalig kustgebieden en het landgoed Mattemburgh aan de oostzijde, de Molenplaat aan de noordzijde en de Hogerwaardpolder aan de zuidzijde vormt het een aaneengesloten natuurgebied van 1.955 ha. Daarvan is ongeveer 1.000 ha open water. Het ontstane natuurreservaat aan de zuidoever wordt het Markiezaat genoemd. Een gebied met een oppervlakte van 1846 ha is aangewezen als beschermd Natura 2000-gebied. Het Markiezaat is een ''wetland'' van internationale allure. Vele vogels pleisteren hier voordat ze verder vliegen naar het hoge noorden. Ook de ligging onder de Brabantse Wal maakt deze plek bijzonder. Na het IJsselmeer en de Waddenzee is dit het grootste wetland van Nederland.

Veenontginning

Meer naar het oosten, op de hoger gelegen gronden, stond veenontginning centraal. Tot in de Late Middeleeuwen bestond de Brabantse Wal uit uitgestrekt veengebied, waar hogere gronden van de Zoom als 'eilanden' bovenuit staken. Vanaf omstreeks het jaar 1000 gingen boeren hier delen van het veen ontginnen, een proces dat circa 5 eeuwen zou duren. Het afgegraven veen werd als turf aangewend als brandstof, waarna het ontginningsgebied geschikt werd gemaakt voor landbouw.

De ontginning verliep van noord naar zuid. Eerst werden de venen afgegraven die het makkelijkst te bereiken waren, zo dicht mogelijk bij bevaarbaar water. Vervolgens werden kanalen gegraven, soms met zijkanalen, om het veen te laten drogen om er later met schepen bij te kunnen komen. Op deze manier werden de turfvaarten steeds dieper het land ingegraven en ontstonden er verschillende stelsel van turfvaarten.

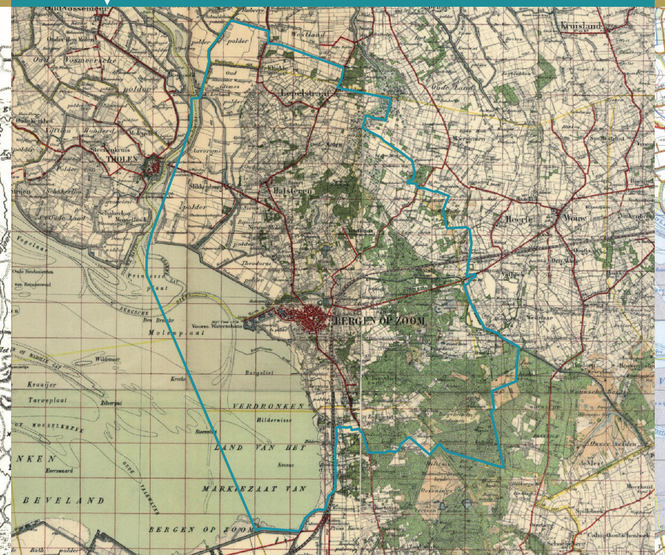
Deze veenontginning ging onvermijdelijk gepaard met maaivelddaling. Dit heeft de bewoningsgeschiedenis, de inrichting en vormgeving van het landschap in belangrijke mate bepaald. Hieraan herinneren de (relicten van) turfvaarten, het ontstaan van dorpen, landgoederen, landbouwgronden en productiebossen op de afgeveende gronden.

Na de Tweede Wereldoorlog is het agrarisch gebied via ruilverkavelingen in schaal vergroot. Daarbij werd de percelering aangepast aan de eisen van het moderne akkerbouwbedrijf, wat het huidige landschap mede heeft bepaald.

1815

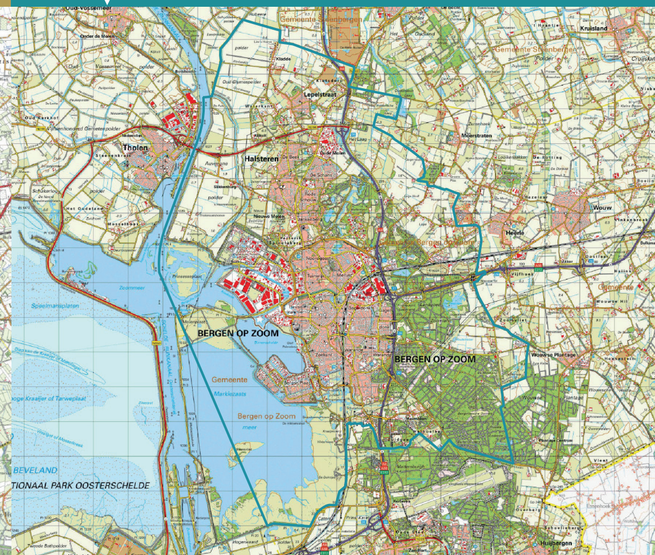
1925

1975

2019

Bewoningsgeschiedenis

Uit recente archeologische vondsten blijkt dat de bewoningsgeschiedenis van Bergen op Zoom teruggaat tot de Romeinse tijd. De huidige binnenstad was een voormalig Romeinse offerplaats verbonden aan een transportroute over de Schelde. Bergen op Zoom speelde al in de Romeinse tijd een zekere rol in het handelsverkeer. Het gebied kwam tot bloei in de 13e eeuw, toen de veengebieden ten oosten van de stad werden ontgonnen. Er werd een afwateringskanaal vanuit dit veengebied gegraven, de Grebbe, dat via Bergen op Zoom afwaterde op de Oosterschelde. In het jaar 1212 kreeg Bergen op Zoom stadsrechten. Bergen op Zoom werd gekenmerkt als een handelsstad. Zo ontwikkelde Bergen op Zoom zich tot een handelscentrum waar belangrijke handelsgoederen als wol, laken en meekrap op de markt kwamen.

Omstreeks 1330 werd de eerste ommuring gebouwd, waar de Lievevrouwenpoort onderdeel van uitmaakte. Met de oorspronkelijk rond een marktveld geconcentreerde nederzetting, vergroeide gedeeltelijk het economisch gezien steeds belangrijker geworden havenkwartier. Deze samensmelting werd tussen 1484 en 1490 definitief door de uitleg van de stadsvesten en wallen en de bouw van een havenfront met drie poorten. Aan het einde van de 15e eeuw werden de omwalling van de stad en die van het havenkwartier op elkaar aangesloten. In de decennia voor en na 1500 maakte de stad een grote bloeiperiode mee. Er werden prestigieuze bouwprojecten uitgevoerd, zoals de vergroting van de St.-Gertrudiskerk en de bouw van het Markiezenhof, beide in het begin van de 16e eeuw. Als gevolg van verdere groei van de bebouwing die buiten de muren plaatsvond, was Bergen op Zoom omstreeks 1520 groter geworden.

De economische stagnatie en teruggang in de latere decennia belemmerden de verdere expansie. Diverse oorlogen, de aanwezigheid van het garnizoen en epidemieën tussen 1600 en 1750 hebben invloed gehad op het bevolkingsaantal. Bergen op Zoom bleef een belangrijke stad, door haar strategische ligging en door haar meekrap- en aardwerkindustrie. In de negentiende eeuw vestigden zich onder meer ijzergieterijen en suikerfabrieken in de stad. Grote en kleine industrieën vestigen zich in en buiten de stad. Op de kale vestiging-gronden verrijzen talloze nieuwbouwwijken. De gemeentelijke herindeling in 1997 ten slotte zorgt voor de grootste bevolkingsaanwas. De gemeente Bergen op Zoom wordt uitgebreid met inwoners uit Halsteren, Lepelstraat, Kladde, Klutsdorp en Heimolen.

In Bergen op Zoom is een bufferzone tussen Markiezaatsmeer en Bergse Plaats het resultaat in de strijd om woningbouw in het voormalige Oosterscheldebekken te voorkomen. In de Augustapolder spitst de strijd zich toe op de begrenzing van de stadsuitbreiding richting Kraaijenberg. (dit hoeft er niet in maar is misschien wel nuttige informatie)

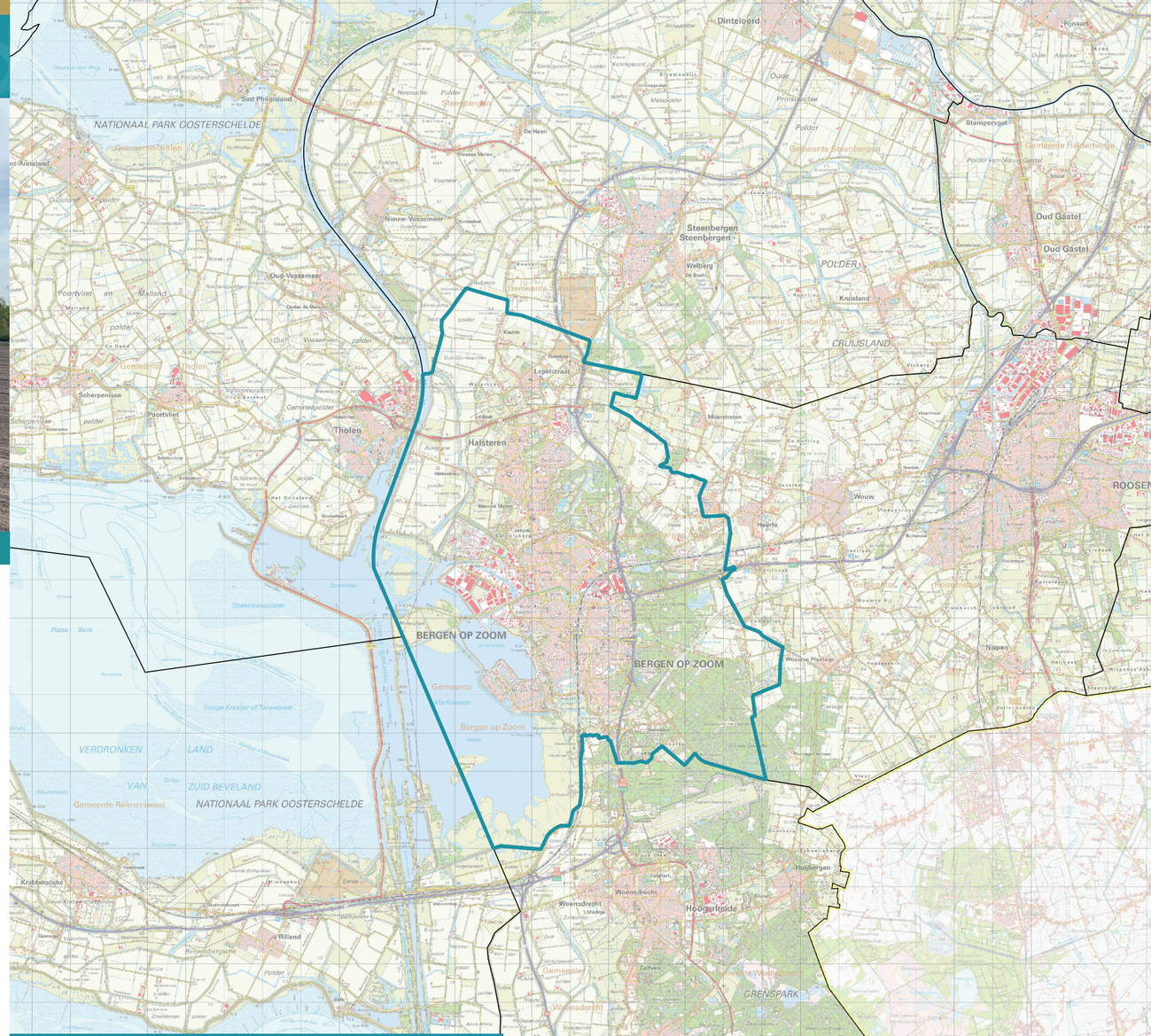
Naoorlogse schaalvergroting en rationalisering

In de jaren na de wederopbouw (na 1945) dijt Bergen op Zoom uit. Grote bedrijven zoals Cargill, Akzo Nobel en Bruynzeel worden naar Bergen op Zoom gehaald. De aanleg van de Theodorushaven in 1964 wordt Bergen op Zoom bereikbaar voor grote schepen. De nieuwe industrieën ten noordwesten van de stad worden via de haven voorzien van grondstoffen. Door de aanleg van het Schelde-Rijnkanaal (1967-1976), de vestiging van Shell-Chemie in Moederdijk en multinationals als Philip Morris en Sabic in Bergen op Zoom, spreekt men over West-Brabant als de ‘Gouden Delta’ tussen Antwerpen en Rotterdam.

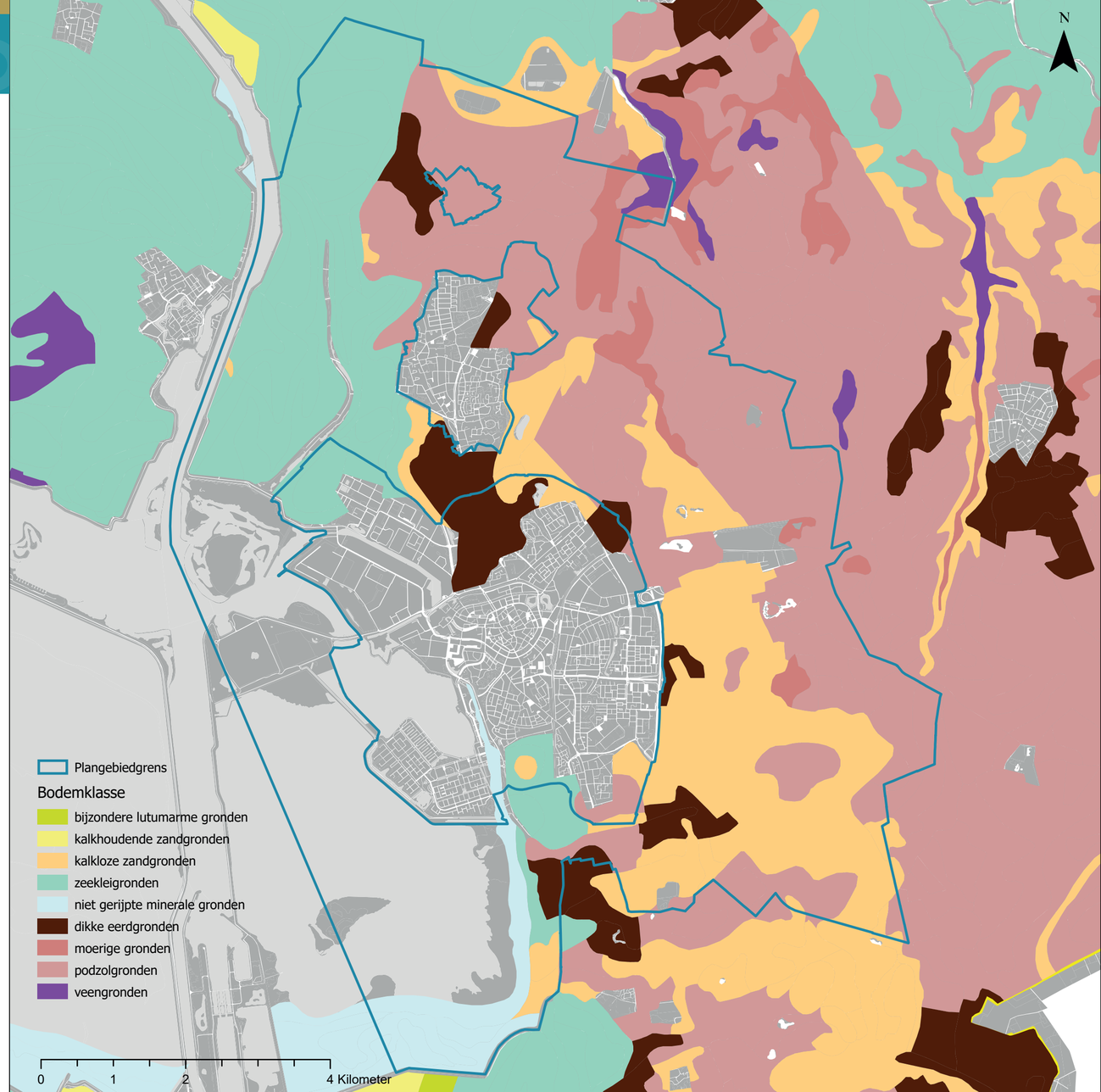

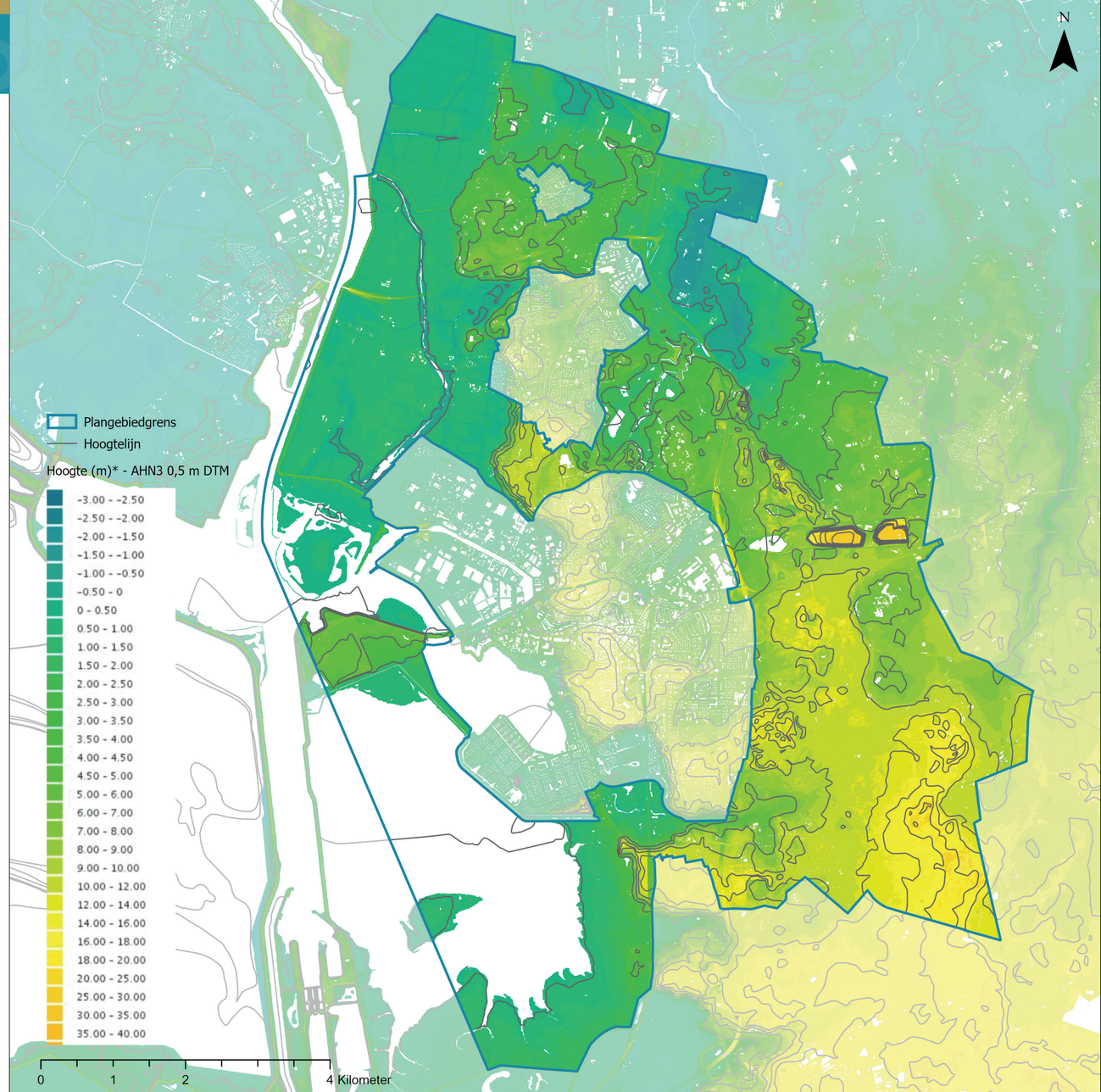
Akker nabij camping Uit en Thuis (enkeerdgrond?)

Na de Tweede Wereldoorlog heeft ruilverkaveling plaatsgevonden in Bergen op Zoom. In de gebieden waar verkaveling plaatsvond werden perceelsvormen aangepast aan de eisen van het moderne akkerbouwbedrijf. Hier is een modern rationele verkaveling tot stand gekomen met grote, brede percelen zoals die terug te zien zijn in het huidige landschap.

Bodemkaart met legenda

N
Plangebiedgrens
Bodemklasse
bijzondere lutumarme gronden
kalkhoudende zandgronden
kalkloze zandgronden
zeekleigronden
niet gerijpte minerale gronden
dikke eerdgronden
moerige gronden
podzolgronden
veengronden
0
1
2
4 Kilometer

N
Plangebiedgrens
Hoogtelijn
Hoogte (m)* - AHN3 0,5 m DTM
-3.00 - -2.50
-2.50 - -2.00
-2.00 - -1.50
-1.50 - -1.00
-1.00 - -0.50
-0.50 - 0
0 - 0.50
0.50 - 1.00
1.00 - 1.50
1.50 - 2.00
2.00 - 2.50
2.50 - 3.00
3.00 - 3.50
3.50 - 4.00
4.00 - 4.50
4.50 - 5.00
5.00 - 6.00
6.00 - 7.00
7.00 - 8.00
8.00 - 9.00
9.00 - 10.00
10.00 - 12.00
12.00 - 14.00
14.00 - 16.00
16.00 - 18.00
18.00 - 20.00
20.00 - 25.00
25.00 - 30.00
30.00 - 35.00
35.00 - 40.00
0
1
2
4 Kilometer

Thema: bodemwater

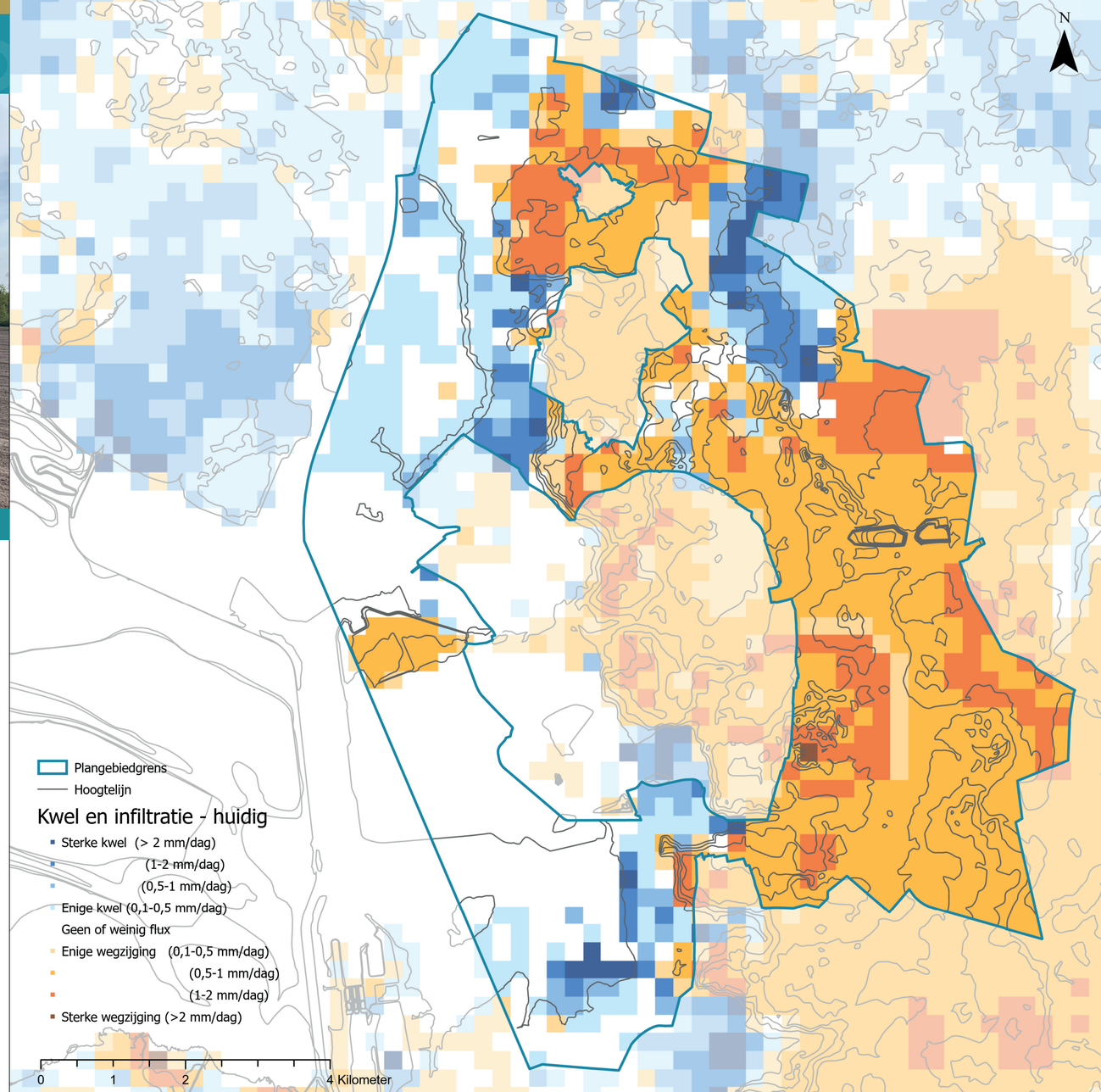
Beschrijving bodemwatersysteem

Akker nabij camping *Uit en Thuis* (enkeerdgrond)

De Zoom, de turfvaart die de Brabantse Wal doorsnijdt

Thema: oppervlaktewater

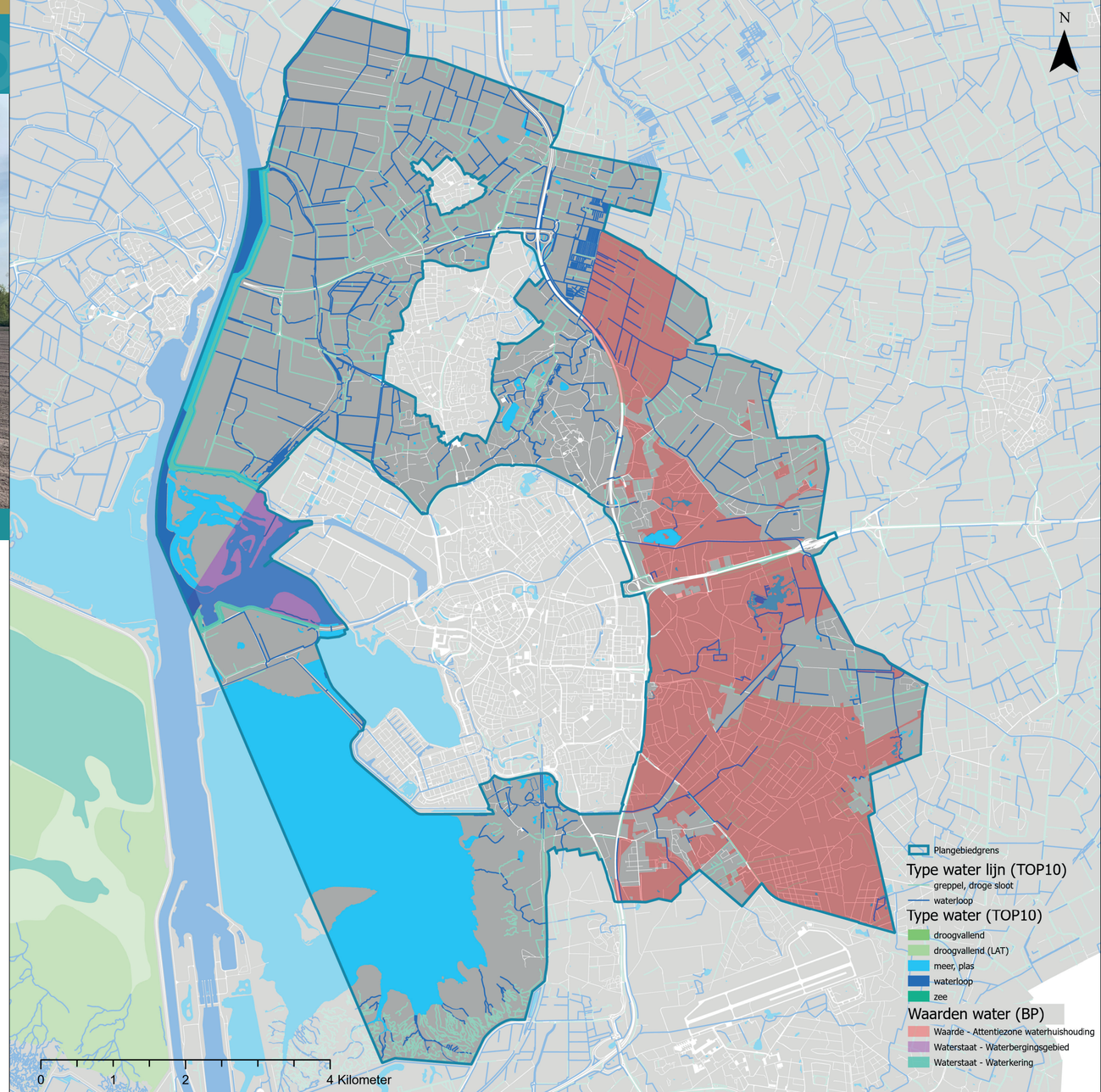
Beschrijving oppervlaktewatersysteem

Akker nabij camping *Uit en Thuis* (enkeerdgrond)

De Zoom, de turfvaart die de Brabantse Wal doorsnijdt

Thema: landschap & cultuurhistorie

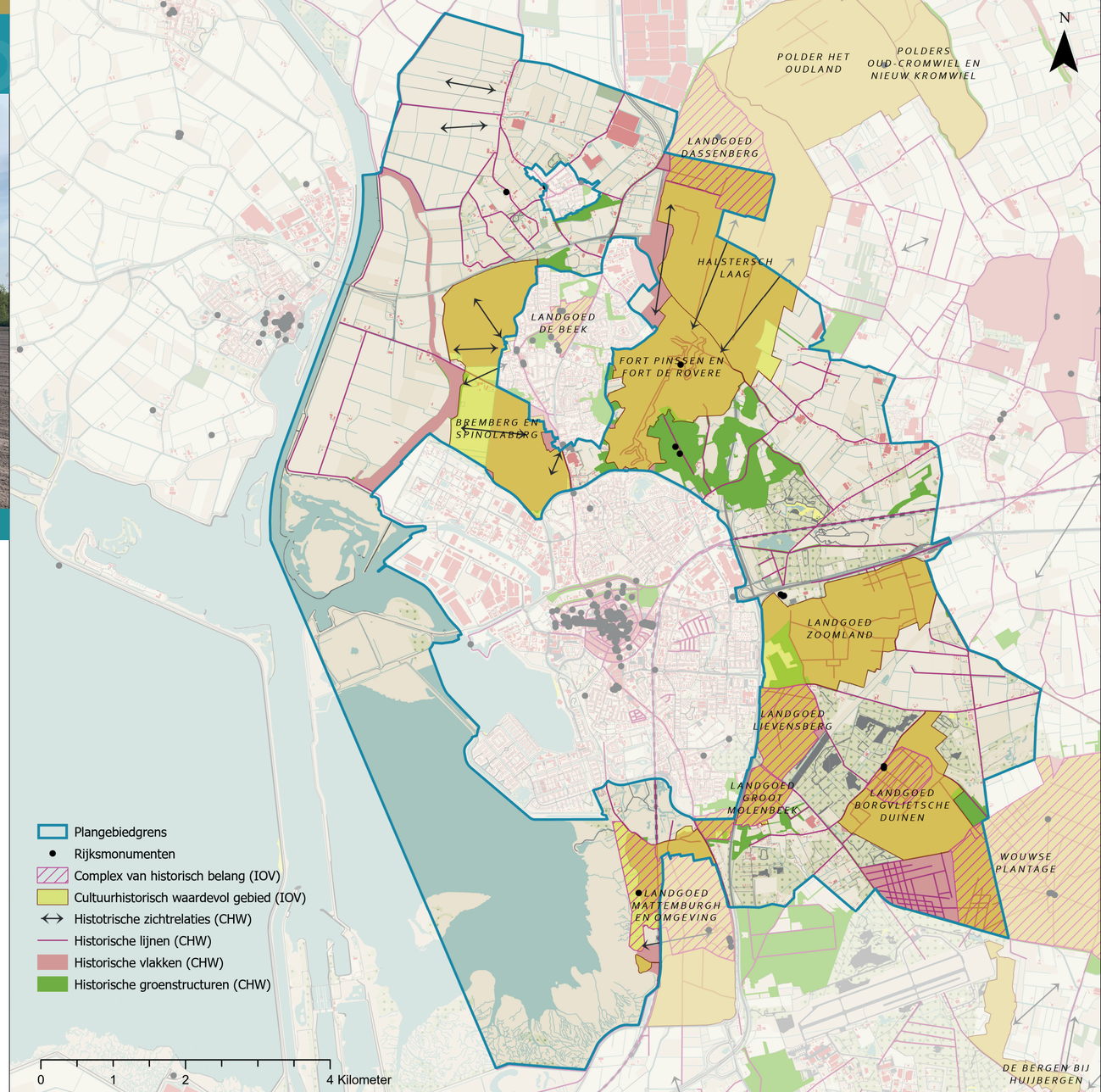
Beschrijving elementen en ensembles van cultuurhistoriche waarde

Akker nabij camping *Uit en Thuis* (enkeerdgrond)

De Zoom, de turfvaart die de Brabantse Wal doorsnijdt

Thema: archeologische en cultuurhistorische waarden

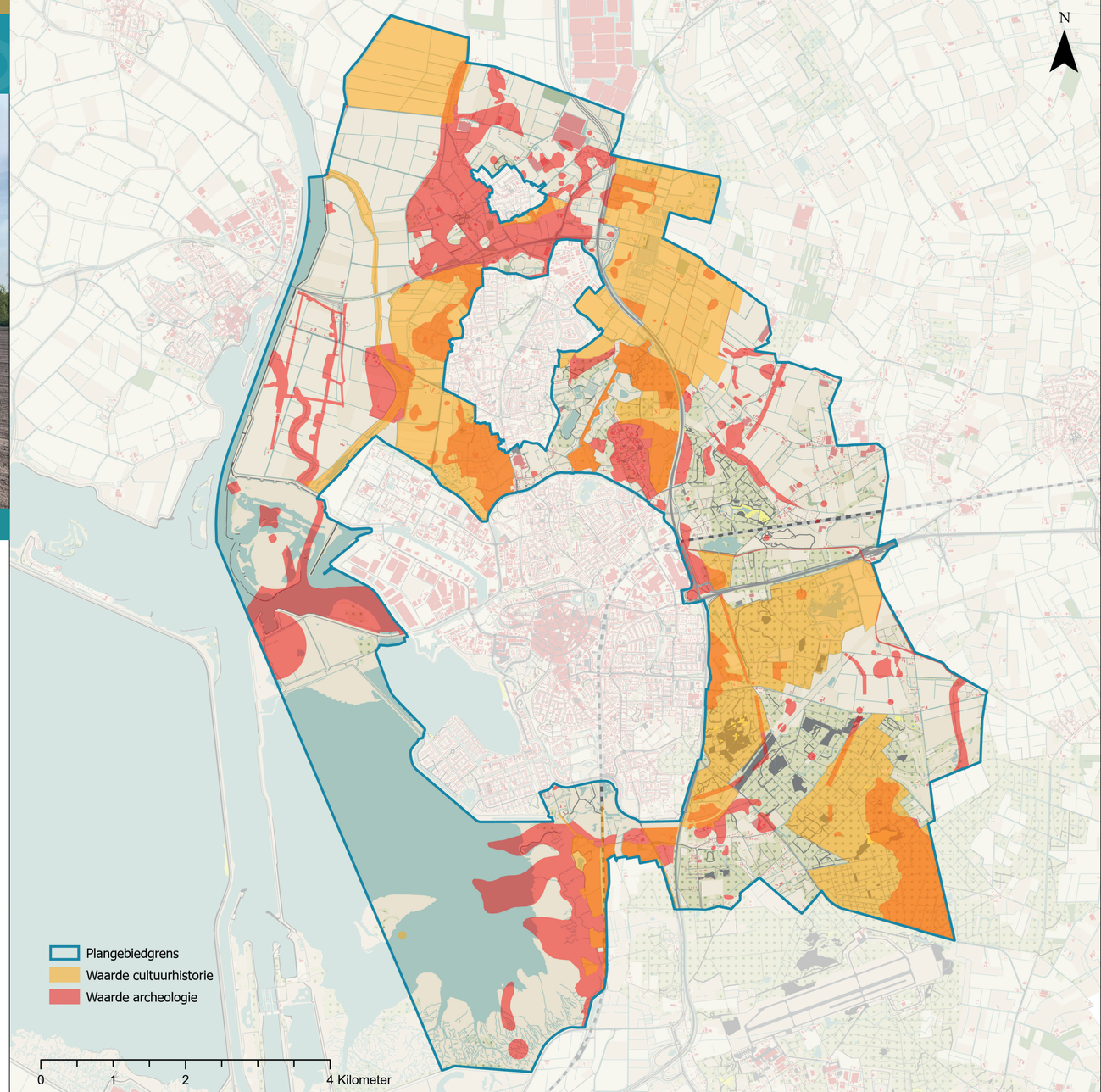
Beschrijving archeologische en cultuurhistorische waarden

Akker nabij camping *Uit en Thuis* (enkeerdgrond)

De Zoom, de turfvaart die de Brabantse Wal doorsnijdt

Thema: natuur

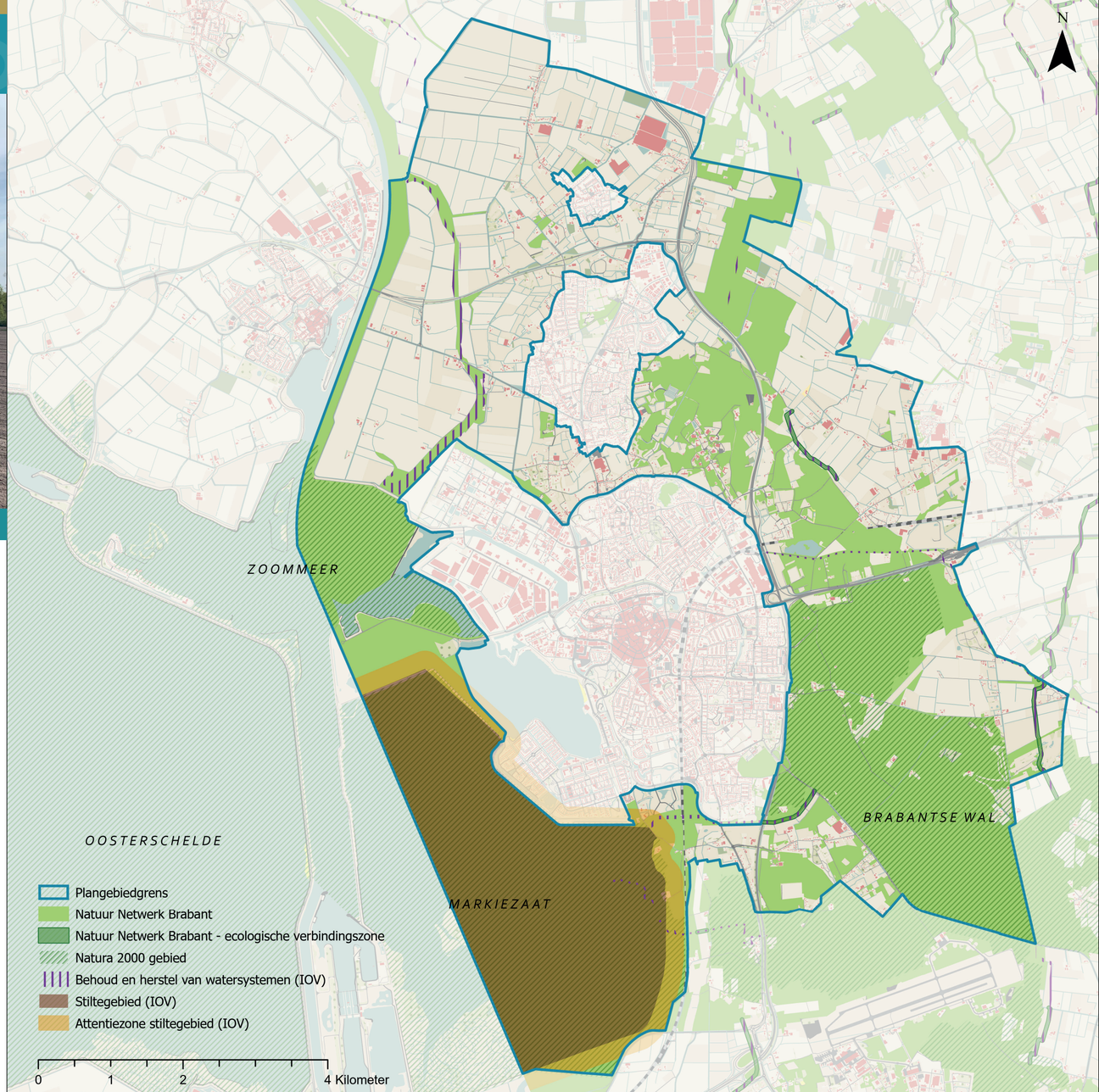
Beschrijving robuuste ecologische systemen en gebieden met natuurlijke waarden. Benoemen van ecologisch relevante relaties en gradiënten.

Akker nabij camping *Uit en Thuis* (enkeerdgrond)

De Zoom, de turfvaart die de Brabantse Wal doorsnijdt

Thema: agrarische gebruiksruimte

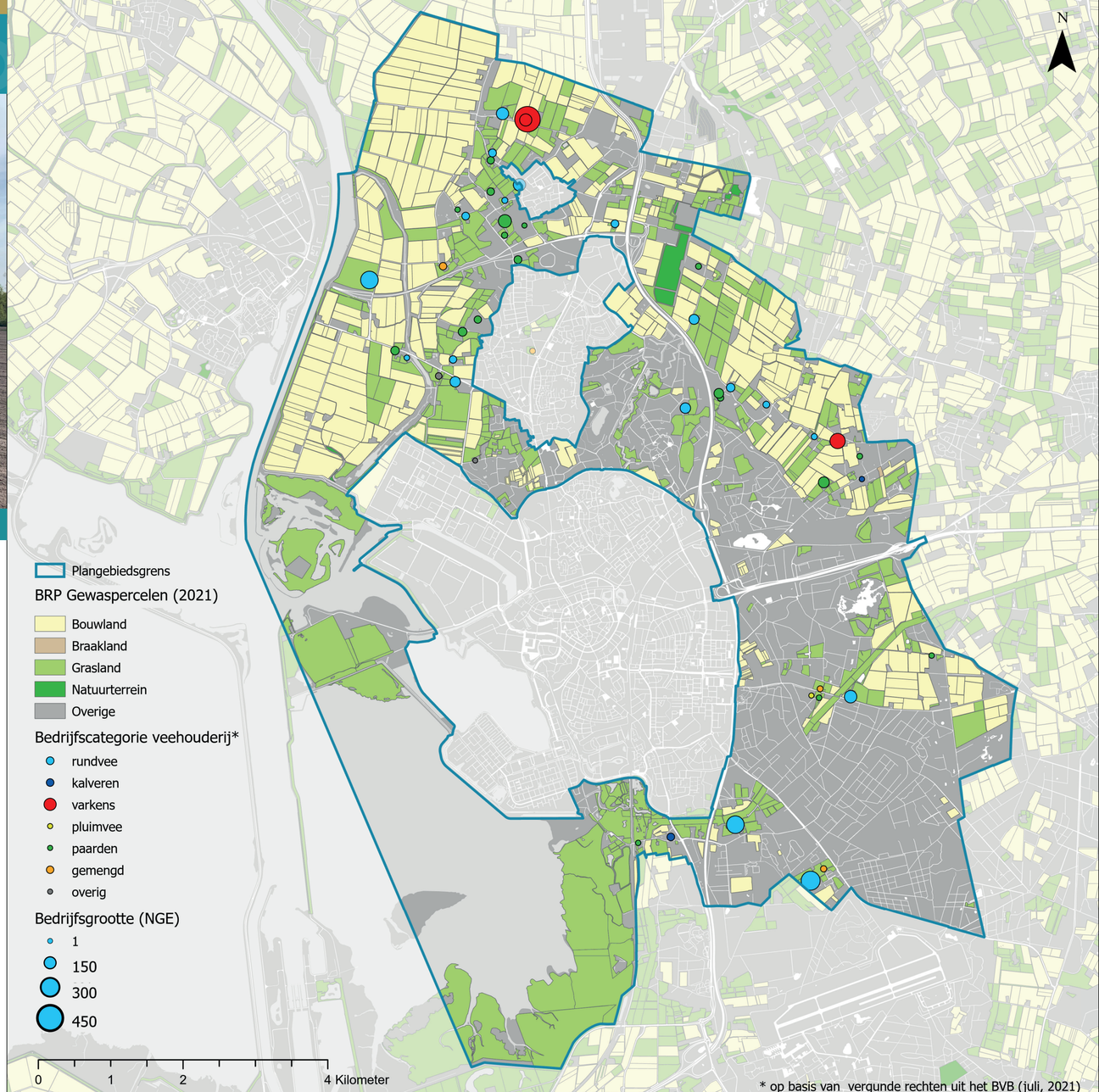
Beschrijving agrarische gebruiksruimte naar gelang aantal, soort en omvang agrarische bedrijven en benutting gewaspercelen

Akker nabij camping *Uit en Thuis* (enkeerdgrond)

De Zoom, de turfvaart die de Brabantse Wal doorsnijdt

Thema: recreatieve gebruiksruimte

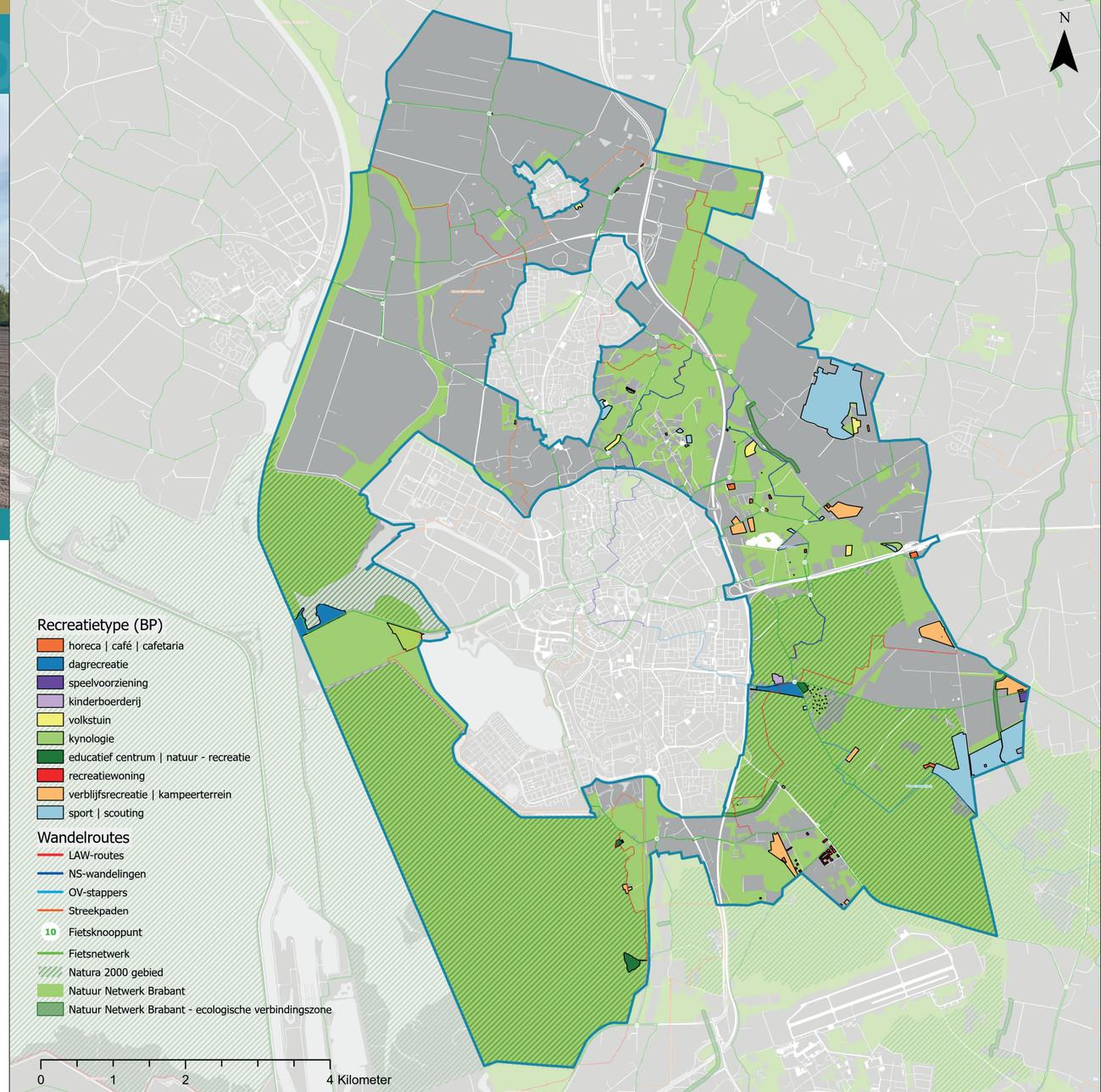
Beschrijving recreatieve infrastructuur, aan de hand van gebieden met specifieke recreatieve waarden, pleisterplaatsen en hotspots en routenetwerken.

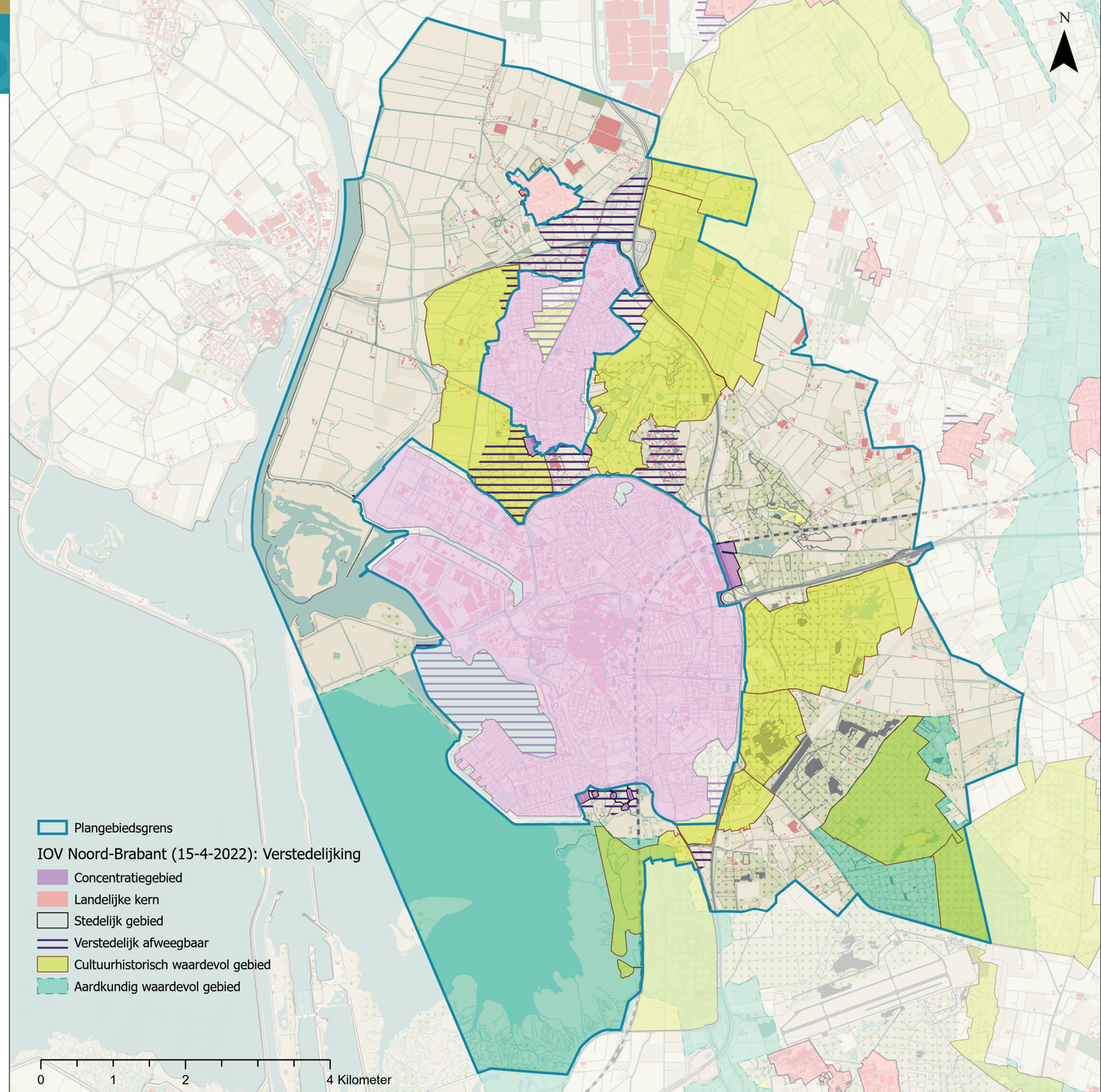

Akker nabij camping *Uit en Thuis* (enkeerdgrond)

De Zoom, de turfvaart die de Brabantse Wal doorsnijdt

N
Plangebiedsgrens
IOV Noord-Brabant (15-4-2022): Verstedelijking
Concentratiegebied
Landelijke kern
Stedelijk gebied
Verstedelijk afweegbaar
Cultuurhistorisch waardevol gebied
Aardkundig waardevol gebied
0
1
2
4 Kilometer

ONTWIKKELINGEN, TRENDS EN OPGAVEN

In het verlengde van de ruimtelijk-functionele kenschets maken we een overzicht van ontwikkelingen, trends en opgaven die op het buitengebied van Bergen op Zoom betrekking hebben:

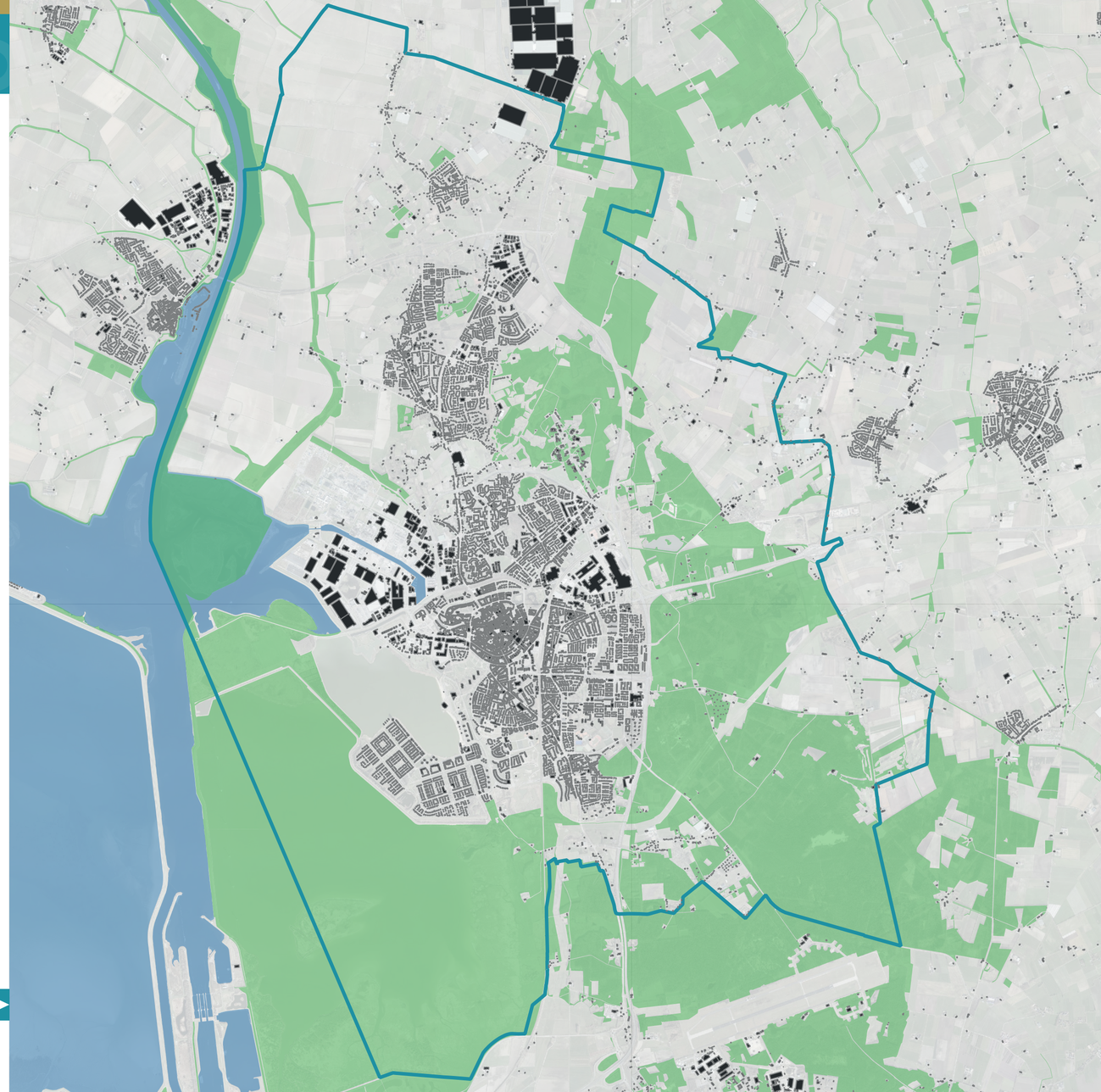
- Gebieden die de komende jaren verstedelijken;
- Projecten rond zonne- en windenergie die al belegd zijn;
- Infrastructurele aanpassingen;
- Natuur- en landschapsontwikkeling;
- Langjarige trends in de agrarische sector;
- Actuele ontwikkelingen rond stikstofreductiemaatregelen;
- Opgaven die de komende jaren belegd moeten worden. Dus zaken waar we naar verwachting ruimte voor moeten vinden en waar we dus op zullen moeten anticiperen in de visie. Denk aan ruimte voor wonen en werken, energieopwekking, klimaatadaptatie (waterberging), beekherstel en de ruimte die meer circulaire landbouw vraagt;
- ...

Voor de opgave rond energietransitie kunnen we in ieder geval kijken naar de RES West-Brabant

KAARTEN EN BEELDEN (Suggestie):

- Ontwikkelingenkaart(en);
- Foto's en illustraties waarmee de opgaven in aard en omvang worden geduid.

VOORBEELD KAARTINZET (SCHAAL 1:50.000, H 307 MM X B 302 MM, AFLOPEND)

POUDEROYEN
TONNAER